

Филип МАРКОВСКИ

Магистрант на Институтот за историја
Филозофски факултет, УКИМ (Скопје)

КОНСТАНТИН V *VERSUS* ЈОВАН ДАМАСКИН ТЕОЛОШКИ ПОГЛЕДИ ЗА ИКОНОБОРСТВОТО

Abstract: *The subject of the paper is the first wave of the iconoclastic movement in Byzantium (726-787). From the many possible aspects of research that can be applied to this period, here we single out the theological view.*

The content of the paper manifests two main goals: (1) to oppose the different theological views of Constantine V, the Byzantine Emperor, as the protagonist of iconoclasm, and John of Damascus, as the protagonist of iconophilia, presented during the first iconoclastic wave; (2) to analyze the views of the Holy Scriptures regarding the icon, while considering those views as the most relevant judge in this theological dispute.

The conclusion itself will indicate some guidelines regarding the reasoning on the iconoclastic issue, while ignoring the historical resolution on the same issue.

Key words: *Byzantium, iconoclasm, Constantine V, John of Damascus, holy scriptures*

Бидејќи, според апологетите на христијанството, важноста на верата е безвремена, а нејзината цел е да ја распространи насекаде вистината и да даде живот вечен, огромен број теолози и отци на црквата дебатираат и полемизираат околу патиштата и начините за достигнување на таа вистина и тоа вечно битисување. Еден таков верски судир е исто така и византиското иконоборство во VIII век кој се сведува на едноставното прашање, „дали иконите претставуваат идолатрија или не?“. Иако ова прашање добива црковна разрешница (со негативен одговор) во IX век, и денес постојат неколку црковни организации кои одново ја отвораат таа тема и го развиваат ова прашање како едно од најзначајните за христијанството. Пред сè, станува збор за цркви од протестантскиот корпус. Од друга страна, иконоборството како појава ги надминува границите на христи-

јанството и се појавува како движење и во другите религии, почнувајќи од старата доба па до денешни дни.

Иконоборството, како историски период во Источното Римско Царство, се манифестираше низ различни општествени сфери, поаѓајќи од политичката, економската и воената сфера, завршувајќи во уметничката (ликовна, музичка, архитектурна), теолошката и философската сфера. Оттаму, потребата за истражување на иконоборството од различни аспекти е повеќе од очигледна, меѓутоа ние, во овој труд ќе разгледаме главно еден од нив – теолошко-философскиот.

Сообразени со тој аспект, во овој труд имаме две цели: (1) да ги спротивставиме различните теолошките погледи на императорот Константин V, како протагонист на иконоборството, и на Јован Дамаскин, како протагонист на иконофилството, изнесени во текот на првиот иконоборски бран во Византија (726-787); (2) да ги анализираме ставовите на Светото Писмо во однос на иконата, притоа сметајќи ги тие ставови како најрелевантен судија по овој теолошки спор.

I

(1) Пред да навлеземе во конкретната содржината, треба да се истакне дека преживеаните извори за овој период произведуваат голем број на проблеми. Тоа е така, бидејќи до наши раце, денес, пристигнуваат исклучиво иконофилските извори, односно извори кои ја штитат светоста на иконите. Причините за таквото нешто се прилично едноставни: (1) Иконоборството како философија и теологија е поразено на политичко-теолошки план со Вториот вселенски собор од Никеја (787г.) и со Соборот од Константинопол (843г.), кога е прифатено почитувањето на иконите како официјална доктрина во Византија; (2) на претходно споменатите собори наредено е да се запалат и уништат сите иконоборски списи.¹ Во една таква ситуација, нам, како истражувачи на таа проблематика, разгледувањето од објективна гледна точка ни е прилично отежнато. Меѓутоа, за наша среќа, Јован Дамаскин во своите „Три апологетски слова против оние коишто се против светите икони (Contra imaginum calumniators orationes tres)“² и патријарх Никифор во своите „Разубедувања (Antirrhethici)“³ имаат дадено делови од ставовите на иконоборскиот император Константин V; воедно, од голема важност се и расправите на Седмиот вселенски собор,⁴ каде се прикажани некои одлуки од иконоборскиот собор од Хиерија (754г.) како тези кои подоцна се негирани.

¹ За изворите од овој период види во: Leslie Brubaker & John Haldon, *Byzantium in the Iconoclast Era, c. 680-850: The Sources* (Birmingham: Ashgate, 2001), 165-199.

² Bonifatius P. Kotter, O. S. B., *Die Schriften des Johannes von Damaskos, Band 3. Contra imaginum calumniators orationes tres* (Berlin: Walter de Gruyter, 1975).

³ *Patrologia Graeca*, vol. 100, ed. by Jacques-Paul Migne (Paris: 1860), 200-350.

⁴ *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, Tomus XIII, ed. by Giovanni Domenico Mansi (Florentina: (MDCCLXVII) 1767), 250-270.

Од тие иконофилски сведоштва, со правење на компилација ќе се обидеме да ги извлечеме и ставовите на иконоборскиот император, со што до одреден степен ќе можеме да ја реконструираме иконоборската доктрина, но со постојан сомнеж за нецеловитост на издадените искази.

(2) Поради тоа што (светоста на) иконата е јаболкото на раздорот, потребно е да се дефинира нејзиното значење. Самиот збор 'икона' е збор со старогрчко поткло (ἡ εἰκών), кој низ христијанските текстови еволуира и се менува: неговото значење може да биде 'слика', 'сличност (подобие)', 'свет портрет', а во некои случаи дури го заменува и значењето на τὸ ἄγαλμα, што значи 'кип', 'статуа' или 'слика' (но, 'ἄγαλμα' најчесто било со паганско⁵ значење). Од друга страна, постојат зборови кои не се врзани за 'εἰκών', но во некои случаи, во теолошките текстови може да се преведат и како икона; такви се: τὸ ἀντίτυπον, ὁ τύπος, ὁ χαρακτήρ, τὸ ἀπαύασμα и др.⁶ Јован Дамаскин за иконите ја дава следнава дефиниција: „Иконата е подоба која го претставува праобразот и има со него одредена разлика, иконата не личи во целост на архетипот (оригиналот).“⁷ А пак, според денешните православни гледања на иконата, таа претставува: „слика на личност, којашто е окарактеризирана со одредена светост и обдарена со благодатта на Светиот Дух.“⁸ Од друга страна, за Константин V, иконата претставува нешто друго, спротивно на Дамаскин и православието – „иконата е слика на лице, и на неа (на иконата) не може ликовно да се претстави божествената природа којашто нема лице.“⁹

Воопштено, за иконофилите иконата е слика исполнета со Свет Дух, а пак за иконоборците (обична) слика лишена од Светиот Дух.

II

(1) Во втората половина на 20-тите години од VIII век, византискиот император Лав III (717-741) започнал да дејствува во спроведување на некаква иконоборска агенда, што е прв случај во византиската историја. Во прво време, тоа се

⁵ Голем дел од археолозите и историчарите на уметност иконата ја сметаа како наследство од предхристијанските, пагански, религии. За таквите гледишта види повеќе во: Peter Talloen, „From pagan to christian: Religious iconography in material culture from sagalassos“, *The Archaeology of Late Antique 'Paganism'*, ed. L. Lavan and M. Mulryan, (Leiden-Boston: Brill, 2011), 575-607.

⁶ Steven Bigham, *Early Christian Attitudes Toward Images* (New Hampshire: Orthodox Research Institute, 2004), 87-88.

⁷ Kotter, *Die Schriften*, 83-84 (Εἰκὼν μὲν οὖν ἐστὶν ὁμοίωμα χαρακτηρίζον τὸ πρωτότυπον μετὰ τοῦ καὶ τινα διαφορὰν ἔχειν πρὸς αὐτό· οὐ γὰρ κατὰ πάντα ἡ εἰκὼν ὁμοιοῦται πρὸς τὸ ἀρχέτυπον).

⁸ Iakovos Menelaou, Byzantine Iconoclasm and the Defenders of Icons, John of Damascus and Theodore the Studite, *CJT*, 4 (2017), 49.

⁹ (PG 100) Nic. Antirr., 297 A (ἡ εἰκὼν προσώπου ἐστὶν εἰκὼν, καὶ ταύτη τὴν θείαν φύσιν ἀπρόσωπον ὡς ἀπερίγραπτον τυγχάνειν).

одвивало со држење на одредени говори, а потоа во 730 г., императорот издал едикт за отстранување на иконите.¹⁰ Паралелно со издавањето на едиктот била отстранета и иконата од пред Бронзената Порта.¹¹ Освен овие неколку дејствија во полза на иконоборството, Лав III не бил препознатлив по некои радикални мерки, ниту пак во последните десет години од неговиот живот се фокусираше на иконоборска политика. И покрај намерата на царот за отстранување на иконите од богослужбениот живот на Византиецот, сепак не свикал собор на кој би се официјализирала новата доктрина. За разлика од него, негови син и наследник, Константин V (741-775), тргна поревносно во таа насока. Со него, иконоборството го живеело својот зенит и ја добило вистинската своја суштина: иконоборската теолошка политика била канонизирана со вселенски собор, огромен број на цркви и манастири биле исчистени од нивните фрескописи и икони, дури била отворена и „војна“ против монасите и монашкиот живот. Сите тие дејанија траеле до смртта на овој император.¹² Политичките случувања течеле во тој правец, но она што за нас е важно во овој труд е да видиме кое е тоа учење врз кое се темелеле новите иконоборски постапки.

(2) Теофан Исповедник, главниот извор за политичката историја во овој период, за 751/752 г. вели: „[...] безбожникот Константин се избегуми против црквата и православната вера, припремаше собори и го убедуваше народот [...]“.¹³ Токму оваа изјава на Теофан ни ја одредува временската рамка за напишаните убедувања на императорот, наведени од страна на патријарх Никифор во „Antir-

¹⁰ Денес, постои историографски спор во однос на едиктот на Лав III, во однос на тоа дали имало два едикта или еден едикт. Историчарите што сметаат дека постоеле два едикта, првиот го сместуваат во 726г., а вториот во 730г. Додека, другите коишто сметаат дека постоел еден едикт, го сместуваат во 730г. За расправите по тоа прашање види повеќе во: Robert Shedlock, *The Iconoclastic Edict of the Emperor Leo III 726 A.D.*, Thesis, (Massachusetts: University of Massachusetts 1968); John Haldon & Leslie Brubaker, *Byzantium in the Iconoclast Era, c. 680-850: A History* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 79-94; 119-128.

¹¹ *The Chronicle of Theophanes Confessor. Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*, trans. and ed. by C. Mango and R. Scott (Oxford: Clarendon Press, 1997), 559 part 405. Изјавата на Теофан во врска со ова прашање е ставена под знак прашалник. За иконата пред Бронзената Порта види во: Vladimir A. Baranov, „Visual and Ideological Context of the Chalke Inscription at the Entrance to the Great Palace of Constantinople“, *SCRINUM*, 13 (2017).

¹² За иконоборската политика на Константин V види во: Marie Auzépy, „State of Emergency (700–850)“, *The Cambridge History of the Byzantine Empire c.500–1492*, ed. by J. Shepard, (Cambridge: Cambridge University Press), 255-287; Haldon & Brubaker, *Byzantium in the Iconoclast Era*, 156-212.

¹³ *Corpus scriptorum historiae Byzantinae*, Volume I, edition Emendatior et Copiosior, consilio B.G. Niebuhrii, Theophanis Chronographia, ex recensione Ioannis Classeni (Bonnae: Impensis E. Weberi, 1839-1841), 659 ([...] ἀρθείς φρονήματι Κωνσταντίνος ὀδυσσεβῆς πολλὰ κατὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ ὀρθοδόξου πίστεως μελετῶν σιλεντία, καθ' ἐκάστην πόλιν τὸν λαὸν ἔπειθεν [...]).

rheticí“¹⁴ кои, всушност, се напишани како противодговор на убедувањата на Константин V. Оттаму, се доаѓа до заклучок дека во почетокот на 50-тите години на овој век бил врамен одреден систем на иконоборски идеи кои биле претставувани пред народот како подготовка пред вселенскиот собор.

Патријарх Никифор истакнува дека самот цар напишал две убедувања, „Πεύσις I, II“. Според тоа, ќе наведеме по неколку клучни фрагменти, во оригинал и превод (на авторот на овој труд), од двете убедувања.

Убедување I¹⁵

Νίς. 216 Β,С: (προοίμα) Ἡ ἀγία τοῦ Θεοῦ καθολικὴ ἡμῶν πάντων τῶν χριστιανῶν ἐκκλησία παρέλαβεν οὕτως ὁμολογεῖν τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ φύσει ἀπλοῦν ὑπάρχοντα, σαρκωθέντα δὲ ἐκ τῆς παναγίας ἀχράντου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου ἀεὶ παρθένου Μαρίας, μὴ τρέψαντα τὴν θεότητα εἰς σάρκα, μήτε τὴν σάρκα εἰς τὴν θεότητα αὐξοῦσα ἐμποιησαμένην, ἀλλὰ τῶν δύο φύσεων συνελθουσῶν εἰς ἔνωσιν ἀσύγχυτον μίαν, τὴν τε τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ἓνα τὸν αὐτὸν καθ’ ὑπόστασιν μίαν ὑπάρχειν· τούτέστι διπλοῦν ἐν ἐνὶ προσώπῳ ὄντα, καὶν πᾶσα εἰκὼν παράγωγος πρωτοτύπου τινὰς γνωρίζεσθαι.

(Увод): Светата Божја соборна црква на сите нам христијаните вака исповеда: дека Синот и Логос Божји по природа е едноставен, а овоплотен од пресветата непорочна Владичица наша Богородица секогаш дева Марија; дека божественоста (божествената природа) не се претворила во плот, ниту плотта се прелеала во божественост, туку откако двете природи, и божествената и човечката, се споиле во едно неслеано единство, Он (станал) едно и исто и постои во една хипостас, тоа значи дека е двоен во едно лице, а познато е дека секоја слика е изведена од некој прототип.

Νίς. 225 Α: (εἰσάγει γοῦν εὐθύς·) καὶ εἰ καλῶς, ὁμοούσιον αὐτὴν εἶναι τοῦ εἰκονιζομένου.

¹⁴ Патријархот Никифор ги пишувал „Разубедувањата“ и „Кратката историја“ во првата половина на IX век, што бездруго значи дека е синхрон со случувањата од првиот бран на иконоборството. За животописот на патријархот и неговиот творечки потенцијал види во: Драгољуб Н. Марјановиќ, „Кратка историја“ патријарха Никифора Историјска анализа дела, докторска дисертација (Београд: Филозофски Факултет, 2014), 8-46.

¹⁵ Поради подоброто дополнително уредување на оригиналниот текст, изложените текстови на старогрчки јазик се извадени од преработката на Г. Острогорски, која е направена врз основа на *Patrologia Graeca* од J. P. Migne. Но, за подобра илустрација како одредници пред текстовите ќе бидат ставени страниците од *Patrologia Graeca*, vol 100. Преработените текстови од страна на Г. Острогорски во: Георгије Острогорски, *О веровањима схватањима Византинца* (Београд: Просвета, 1970), 16-20; Како споредбен превод на англиски јазик на дел од овие извадоци, види во: Marie-José Mondazin, *Image, Icon, Economy*, trans. by Rico Franses (Stanford: Stanford University Press, 2005), 227-246.

(веднаш потоа наведува) и ако е добро насликана, таа е едносушна на она што е восличено.¹⁶

Nic. 232 A: ζητούμεν, (φησί), παρ' ὑμῶν, πῶς δυνατόν ἐστί τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν ἐκ δύο φύσεων ἀϋλοῦ τε καὶ ἐνύλου ἐνώσει ἀσυγχύτῳ ἐν πρόσωπον ὄντα, γράφεισθαι, τούτέστιν εἰκονίζεσθαι.

Бараме од вас (одговор), како е можно Господ наш Исус Христос, којшто е од две природи, материјална и нематеријална, кои се наоѓаат во неслеано единство, да се исцрта, односно да се восличи како едно лице.

Nic. 236 C, D: ἐπειδὴ καὶ ἑτέραν ἀϋλον φύσιν συνηνωμένην τῇ σαρκὶ ἔχει, καὶ μετὰ τῶν δύο φύσεων ἐκείνων εἷς ὑπάρχει, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἡγουν ἢ ὑπόστασις αὐτοῦ, ἀχώριστον τῶν δύο φύσεων ἐστίν, οὐχ ὑπολαμβάνομεν ὅτι δυνατῶς ἔχει περιγράφεσθαι, ἐπειδὴ καὶ τὸ χαρακτηριζόμενον ἐν πρόσωπῳ ἐστί, καὶ ὁ περιγράφων τὸ πρόσωπον ἐκεῖνο, δηλὸν ὅτι καὶ τὴν θείαν φύσιν περιέγραψεν, ἥτις ἐστὶν ἀπερίγραπτος.

Бидејќи има и друга нематеријална природа соединета со плотта, и со тие две природи чини една, и бидејќи неговото лице, т.е. неговата хипостас, неодделива од тие две природи, не прифаќаме дека е возможно (лицето) ликовно да се претстави, бидејќи и она што се претставува е едно лице, а и оној што ликовно го претставува тоа лице, очигледно е дека ја претставил и божествената природа, којашто не може ликовно да се претстави.

Nic. 248D – 249A: ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἔνωσιν ἐκείνην ἀχώριστος ἢ πραγματεία, ὡς ὁμολογοῦμεν ἐν τῷ δόγματι· εἰ δὲ καὶ τῆς σαρκὸς μόνης εἰκόνα ποιεῖ, λοιπὸν καὶ πρόσωπον ἐπὶ τῇ σαρκὶ ἴδιον δίδωσι· καὶ γίνεται τοῦτο τῇ ὅλῃ θεότητι τετράς, τούτέστι τρία πρόσωπα ἐπὶ τῆς θεότητος καὶ ἐν τῷ τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ἔστι κακῶς τοῦτο.

(Бидејќи) Оваа работа¹⁷ стана неразделива по она соединување, (онака) како што исповедаме во догмата; а ако човек (некој) прави слика (икона) само од плотта,¹⁸ следствено и дава и лице својствено на плотта. И тогаш излегува дека целата Божественост се јавува како четворица,¹⁹ т.е. три лица на божественото, а едното на човечкото – а тоа е погрешно.

Nic. 253 A: τούτέστι χαρακτηρίζων πρόσωπον καὶ ποιῶν τὸν Χριστὸν κτίσμα καὶ μόνον, καὶ τὴν θείαν φύσιν μὴ εἶναι εἰς αὐτὸν.

т.е. исцртувајќи го лицето на таков начин и претставувајќи го Христос само како творба, значи дека во него ја нема Божјата природа.

Nic. 284 D: ἀλλ' εἰ οὐ χωρίζεται, συμπεριγραφῆσεται πάντως

¹⁶ Или „на она што го претставува“.

¹⁷ sc. Единството.

¹⁸ Или „на иконата ја претставува само плотта“.

¹⁹ Буквално: „дека тоа во целата своја божественост е четворица“.

Ами, ако не се дели (божествената природа), тогаш таа целосно ќе биде насликана.

Nic. 296 C: οὐ δυνατὸν γὰρ ἐπὶ τοῦ ἐκ δύο φύσεων ἐν ἐνὶ προσώπῳ ὄντος, ἐπὶ τῆς μιᾶς φύσεως πρόσωπον εἰκονίζειν, καὶ ἐπὶ τῆς μιᾶς ἀπρόσωπον τυγχάνειν.

Зашто, невозможно е кога две природи се во едно лице, да насликаме лице според едната природа (од нив), а другата да остане без (насликано) лице.

Nic. 301 C: ἀλλ' ἢ καὶ τὸ Θεῖον συμπεριγράφεσθαι ἔχει ἐν τῇ εἰκόνι ἐκείνῃ, καθὼς ἐστὶν ὁ Χριστὸς ἐκ διπλότητος ἐν πρόσωπον, ἢ ψυλὸν μόνον ἄνθρωπον νοεῖσθαι τὸν Χριστὸν καὶ ἐπὶ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ μόνῃς πρόσωπον διδεῖν καὶ εἰκονίζειν αὐτὸν οὕτως, καθὼς ἢ εἰκῶν, καὶ τὸ θεῖόν ἐστιν ἀπερίγραφον.

Ами, или божествената природа може ликовно да се претстави врз онаа икона, како што Христос има две природи во едно лице, или Христос да се подразбира само како човек и да му се дава лице само според неговата плот, и да се претстави тој така што иконата е слика на неговото лице, а Божествената природа е ликовно неопислива.

Nic. 309 A: λέγει δὲ ὁ ποιήσας τὴν εἰκόνα ἐκείνην, ὅτι εἰκῶν τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ· καὶ τὸ Χριστὸς ὄνομα γινώσκεται, ὅτι οὐ μόνον ἄνθρωπον δηλοῖ, ἀλλὰ καὶ Θεόν·

А, оној што ја направил онаа икона вели дека (тоа е) слика на Христос; и под името „Христос“ се подразбира дека не означува само човек, туку и Бог.

Убедување II

Nic. 332 D: κατὰ τὴν Θεότητα αὐτοῦ προγινούσας τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνοδὸν, καὶ ἵνα τὸ μνημόσυνον τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ διηνεκῶς ἔχωμεν οἱ πιστεύσαντες εἰς αὐτὸν νύκτα καὶ ἡμέραν.

Бидејќи е Бог, претходно знаел за смртта и своето воскресение и вознесение на небесата, за ние верниците да имаме постојано потсетник на неговото вочовечување, [продолжува подолу]

Nic. 333 B: ἐκέλευσε τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις παραδοῦναι δι' οὗ ἡράσθη πράγματος τύπον εἰς σῶμα αὐτοῦ· ἵνα διὰ τῆς ἱερατικῆς ἀναγωγῆς, κἄν εἰ ἐκ μετοχῆς καὶ θεσει γίνηται, λάβωμεν αὐτὸ ὡς κυρίως καὶ ἀληθῶς σῶμα αὐτοῦ.

(Тој – Христос) им заповедал на светите свои учениците и апостоли да ја предадат формата на неговото тело онака како што милувал, за да го примиме преку свештеничко возведување, макар тоа да настанува со учество и присвојување, како право вистинско тело негово.

Nic. 336 A: καὶ κἄν ὡς εἰκόνα τοῦ σώματος αὐτοῦ θελήσωμεν λογίσασθαι ὡς ἐξ ἐκείνου παραχθέν, ἔχομεν αὐτὸ εἰς μὸρφωσιν τοῦ σώματος αὐτοῦ.

И ако сакаме како слика на неговото тело да сметаме нешто како од него предадено, тоа го имаме во вид на тело негово.

Nic. 337 A: τί γάρ; καί εἰκὼν ἐστὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ ὁ ἄρτος ὃν λαμβάνομεν, μορφάζων τὴν σάρκα αὐτοῦ, ὡς εἰς τύπον τοῦ σώματος ἐκείνου γινόμενος.

Та, што? И лебот што го земаме е слика на неговото тело и ја претставува неговата плот, бидејќи настанува во форма на неговото тело.

Nic. 337 C, D: οὐ πᾶς ἄρτος σῶμα αὐτοῦ, ὥσπερ οὐδὲ γὰρ πᾶς οἶνος αἶμα αὐτοῦ, εἰ μὴ ὁ διὰ τῆς ἱερατικῆς τελετῆς ἀναφερόμενος ἐκ τοῦ χειροποιήτου πρὸς τὸ ἀχειροποιήτον.

Не секој леб е тело негово баш како што ниту секое вино е крв негова, освен оној што преку свештенички чин е направен од ракотворен во неракотворен (леб).

(3) Првиот и единствениот иконоборски собор е одржан во 754 г., од 10 февруари до 8 август, во дворецот Хиерија близу до Константинопол. На тој собор биле повикани сите патријарси и поголем дел од епископите во соодветните патријархати, но на соборот не дошле претставници на ниту еден патријархат освен од константинополскиот. Имено, учествувале вкупно 338 епископи, бидејќи дотогашниот патријарх Атанасиј во меѓувреме починал, соборот го водел ефескиот епископ Теодосиј, а како замена на Атанасиј на крајот од соборот бил прогласен дотогаш непознатиот епископ Константин.²⁰ За тоа што се случувало таму, историографските извори како патријарх Никифор и Теофан Исповедник се куси и концизни. „Го определија верувањето во коешто сите беа злобно и безбожно согласни и во коешто заповедаа и повикува на чистење (отстранување) на светите икони. Речиси незрело нив (иконите) јавно ги анатемизираа. Заедно со иконите беа анатемизирани и Герман, поранешниот константинополски патријарх, Георги Кипарски и Јован од Дамаск Сирија со прекар Мансур.“²¹ Имајќи предвид дека не се зачувани никакви автентични документи и извори од соборот од Хиерија, како што споменавме погоре, ќе прикажеме само некои тези (веројатно во вид на канони) кои се смета дека биле донесени во Хиерија, а се наоѓаат во расправите од VII Вселенски собор.

Mansi XIII,²² 252 A, B: λοιπὸν καὶ εἰκὼν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. καὶ λοιπὸν ἢ συμπεριέγραψε κατὰ τὸ δοκοῦν τῆ αὐτοῦ ματαιότητι τὸ ἀπερίγραφον τῆς θεότητος τῆ περιγραφῆ τῆς

²⁰ За политичките случувања пред, на и по соборот види во: Фјодор Успенски, *Историја Византијског Царства од 6. до 9. века*, превео З.Буљугић (Београд: Zepter Book World, 2000), 656-657.

²¹ *Nikephoros, Patriarch of Constantinople: Short History*, trans. and ed. by Cyril Mango (Washington D. C.: Dumbarton Oaks, 1990), 144 (ὄρον δὲ πίστεως ἐκτίθενται ἐν ᾧ ὑπεσημῆναντο ἅπαντες κακῶς καὶ δυσσεβῶς συμφρονήσαντες, τὴν τῶν ἱερῶν εἰκονισμάτων καθαίρεσιν ἐκφωνήσαντες' καὶ ὥσπερ νηπιῶδεις ἐπ' ἀγορᾶς ταῦτα ἀνεθεμάτιζον. μεθ' ᾧν καὶ Γερμανὸν τὸν ἀρχιερέα τοῦ Βυζαντίου γεγονότα Γεώργιον τε τὸν ἐκ Κύπρου τῆς νήσου ὀρμώμενον καὶ Ἰωάννην τὸν ἀπὸ Δαμασκοῦ τῆς Συρίας τὸν ἐπίκλην Μανσοῦρ).

²² Исто, овие текстови, поради подоброто уредување на Острогорски, се извадени од: Острогорски, *О веровањима и схватањима Византинаца*, 28-31. За подоро насочување кон изворната ли-

κτιστής σαρκός, ἢ συνέχεε τὴν ἀσύγχυτον ἔνωσιν ἐκείνην, τῷ τῆς συγχύσεως ἀνομήματι περιπεσῶν, δύο βλασφημίας ἐκ τούτου τῇ θεότητι προσάψας διὰ τῆς περιγραφῆς τε καὶ συγχύσεως.

Следствено, [сликарот], воден од мислата на својата лекоумност, со ликовното претставување на створено тело, или ликовно ја претставил Божественоста која не може ликовно да се претстави или го слеал она неслеано единство, и на тој начин западнал во безбожна постапка на слевање (две природи во една), со тоа си прилепил две богохулења во однос на Божественоста, и со насликувањето [на она што не може да се наслика] и со слевањето [на она што не може да се слее].

256 A, B: κατακρινόμενοι δὲ παρὰ τῶν εὐ φρονούντων ἐν τῷ τὴν ἀκατάληπτον καὶ ἀπερίγραφον θεῖαν τοῦ Χριστοῦ φύσιν ἐπιχειρεῖν αὐτοὺς γράφειν, πάντως δὴπου ἐφ' ἑτέραν καταφεύζονται κακομήχανον ἀπολογίαν· ὅτι τῆς σαρκὸς μόνης, ἣν ἐωράκαμεν καὶ ἐψηλαφήσαμεν, καὶ ἣ συνανεστράφημεν, ἐκείνης ἱστοροῦμεν τὴν εἰκόνα· ὃ ἐστὶ δυσσεβὲς καὶ τῆς Νεστοριανῆς κακοδαιμονίας ἐφεύρεμα.

A, осудени од страна на оние кои добро мислат, за тоа што се нафатиле да ја сликаат Божјата природа Христова која што не може да се сфати и не може ликовно да се наслика, бездруго прибегнуваат кон друго погрешно оправдување: дека ние ја знаеме сликата само на она тело коешто го имаме видено, го имаме допрено и со коешто имаме општено; а тоа е безбожништво и изум на несторијанската ерес.

256 E – 257 A: σκοπητέον γὰρ καὶ ἐν τούτῳ, ὅτι εἰ κατὰ τοὺς ὀρθοδόξους πατέρας, ἅμα σάρξ, ἅμα Θεοῦ λόγου σάρξ, μηδέποτε μερισμοῦ ἔννοιαν δεχομένη, ἀλλ' ὅλη ὅλως τῇ θεῖα φύσει προσληφθεῖσα, καὶ ὀλοκλήρως θεωθεῖσα, πῶς διασθήσεται, ἢ ἰδιοστατηθήσεται παρὰ τῶν ἀσεβῶς τοῦτο δρᾶν ἐπιχειρούντων;

Зашто, треба да се разгледа и ова: според православните Отци, ако плотта, која воедно е и плот на Бог Логос, никогаш во себе не содржи поим на делење, туку целата е целосно опфатена со Божјата природа, и во целост е обожена, како ќе биде поделена на две, или како ќе биде издвоена како посебна од страна на оние коишто се обидуваат тоа безбожно да го направат?

257 E – 260 A: καὶ ἐν τούτῳ γὰρ εἰς ἕτερον ἀνομίας βάραθρον ἐμπίπτουσι χωρίζοντες τὴν σάρκα ἐκ τῆς θεότητος, καὶ ἰδιοὑπόστατον αὐτὴν παρεισάγοντες, καὶ ἕτερον πρόσωπον δίδοντες τῇ σαρκί, ὅπερ εἰκονίζειν λέγουσιν· ἐκ τούτου δεικνύντες τετάρτου προσώπου προσθήκεν ἐν τῇ τριάδι·

И со тоа запаѓаат во друга бездна на безбожништво, бидејќи го раздвојуваат телото од Божественоста, го воведуваат него (телото) како самостојно и му да-

тература, врз која која е правено уредувањето на текстот од страна на Острогорски, ќе ги наведеме пред текстот страниците од *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, Tomus XIII.

ваат на телото друго лице, коешто велат дека го насликуваат. И со тоа придодаваат четврто лице кон Тројството.

261E – 264 A: μέλλων γὰρ αὐτὸν ἐκουσίως ἐκδιδόναι τῷ ἀοιδίμῳ καὶ ζωοποιῷ θανάτῳ αὐτοῦ, λαβὼν τὸν ἄρτον εὐλόγησε, καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ μεταδούς εἶπε· τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα. ὁμοίως καὶ τὸ ποτήριον μεταδούς εἶπε· τοῦτό μου ἐστὶ τὸ αἷμα· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.

Зашто, кога сакаше доброволно да се предаде себе си на восфалената и животворна смрт, зеде леб и го благослови, па откако се заблагодари, го искрши и раздавајќи го рече: земете, јадете за отпуштање на гревовите; ова е телото мое. Така исто и чашата раздавајќи ја, рече: ова е крвта моја; ова правете во сеќавање на мене. Бидејќи (со тоа) беше кажано од Него дека не може друг вид или форма под небесата да го наслика неговото овоплотување.

Од извадоците на Константин V и од извадоците од заклучоците од соборот од Хиерија, пред сè, можеме да согледаме дека постои една хармонична усогласеност помеѓу ставовите на императорот и епископите присутни на соборот. Што значи дека соборот бил под целосно влијание на императорот, а заклучоците на соборот се ставови на Константин V. Од самите фрагменти можеме да разбереме дека нападот кон иконофилите и кон самите икони е врз основа на неделливоста и неслеаноста на двете Христови природи (човечката и Божјата). Се трга од теза дека Бог е неопислив, односно онаа божествена природа на Христос е непретставлива, а пак таа е неделлива со човечката природа, што значи дека на сликата не може да се претстави единствено човечката природа, бидејќи со тоа ќе се воскресне несторијанската ерес.²³ Од друга страна, иконоборците сметаат дека единствено слика на Господ Исус Христос може да биде светата причесна, која претставува тело и крв Христова. Сублимирано, теолошките објаснувања на царот се сведуваат токму на тие два темели, неделливоста на Христовите природи и причесната како единствена Божја слика.

Сепак, ќе останеме хендикепирани поради нецеловитоста на иконоборската доктрина, која доаѓа индиректно преку нејзините противници, но и на овој начин дознаваме дека нивните аргументи имаат целосна систематизираност и теолошка тежина.

III

Не случајно е одбран Јован Дамаскин (675-749) како противтежа на иконоборството и Константин V. Имено, тој е најпознатиот и најјревносниот апологет

²³ Несторијанството е учење кое се појавило при крајот на IV и почетокот на V век, во својата основа е учење за целосна раздвоеност на двете природи на Христос. Повеќе види во: Aubrey Russel Vine, *The Nestorian Churches: A Concise History of Nestorian Christianity in Asia from the Persian Schism to the Modern Assyrians* (London: Independent Press, 1978), 21-37.

на иконите кој напишал дури три долги слова (списи) против иконоборците, споменати погоре. Неговиот живот почнува и завршува надвор од Византија, но неговите дела во теологија и музиката ги надминуваат вековите и границите во кои Византија егзистира. Претставува еден од најзначајните свети Отци на православната црква.²⁴ Поради овие причини и поради тоа што е најопширен во своите излагања, споредено со другите иконофилски извори, ќе истакнеме некои од неговите сфаќања.

(I, 4)²⁵ Οὐ προσκυνῶ τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, ἀλλὰ προσκυνῶ τὸν κτίστην κτισθέντα τὸ κατ' ἐμέ καὶ εἰς κτίσιν ἀταπεινώτως καὶ ἀκαθαιρέτως κατεληλυθότα, ἵνα τὴν ἐμὴν δοξάσῃ φύσιν καὶ Θείας κοινωνὸν ἐπεργάσῃται φύσεως. Συμπροσκυνῶ τῷ βασιλεῖ καὶ θεῷ τὴν ἀλουργίδα τοῦ σώματος οὐχ ὡς ἰμάτιον οὐδ' ὡς τέταρτον πρόσωπον (ἄπαγε) ἀλλ' ὡς ὁμόθεον χρηματίσασαν καὶ γενομένην, ὅπερ τὸ χρίσαν, ἀμεταβλήτως· οὐ γὰρ Θεότης ἢ φύσις γέγονε τῆς σαρκός, ἀλλ' ὡσπερ ὁ λόγος σὰρξ ἀτρέπτως γέγονε μείνας, ὅπερ ἦν, οὕτω καὶ ἡ σὰρξ λόγος γέγονεν οὐκ ἀπολέσασα τοῦθ', ὅπερ ἐστί, ταυτιζομένη δὲ μᾶλλον πρὸς τὸν λόγον καθ' ὑπόστασιν. Διὸ θαρρῶν εἰκονίζω Θεὸν τὸν ἀόρατον οὐχ ὡς ἀόρατον, ἀλλ' ὡς ὀρατὸν δι' ἡμᾶς γενόμενον μετέξει σαρκός τε καὶ αἵματος. Οὐ τὴν ἀόρατον εἰκονίζω θεότητα, ἀλλ' εἰκονίζω Θεοῦ τὴν ὀραθεῖσαν σάρκα. Εἰ γὰρ ψυχὴν εἰκονίσει ἀμήχανον, πόσω μᾶλλον θεὸν τὸν καὶ τῇ ψυχῇ δόντα τὸ ἄυλον;

Не му се поклонувам на созданието повеќе одошто на Оној кој создал (сè), туку му се поклонувам на Создателот Којшто бил создаден според мене²⁶ и се симнал во создание без да биде понижен и без да биде поделен, за да ја прослави мојата природа и да издејствува соучесништво во божествената природа.²⁷ Поклонувајќи му се на Царот и Бог, истовремено му се поклонувам и на порфирот на телото Негово, но не како да е тоа облека и не како да е четврто Лице²⁸ (не дај Боже), туку како на она што станало исто со тоа Божество, токму како помазанието, без да претрпи промена; Имено, природата не станала Божество на телото (Христово), туку, како што Словото станало тело без да претрпи некакви промени, останало тоа што било, така и телото станало Слово, без да го изгуби она коешто е, или, подобро кажано, станало едно со Словото по ипостас. Затоа, се осмелувам да го восличувам Бог Кој е невидлив, но не како невидлив, туку како Оној Кој заради нас станал видлив, со учество и во тело и во крв. Не го восличувам Божеството кое е невидливо, туку го восличувам телото Божјо, коешто

²⁴ Повеќе за неговиот живот види во: Andrew Louth, *St John Damascene: Tradition and Originality in Byzantine Theology* (Oxford: Oxford University Press, 2002), 2-20.

²⁵ Оригиналниот старогрчки текст е изнесен од уредената верзија: Kotter, *Die Schriften*.

²⁶ Односно, станал сличен како нас: се мисли на втелотворувањето на Христос.

²⁷ Се подразбира, да станеме учесници во божествената природа.

²⁸ Од Светата Троица.

станало видливо. Зашто, ако е невозможно да се наслика душата, колку повеќе е невозможно да се наслика Бог, Кој и ја дал нетварноста на душата?

(I,8) Δήλον ὡς, ὅταν ἴδῃς διὰ σέ γενόμενον ἄνθρωπον τὸν ἀσώματον, τότε δράσεις τῆς ἀνθρωπινῆς μορφῆς τὸ ἐκτύπωμα· ὅταν ὁρατὸς σαρκὶ ὁ ἀόρατος γένηται, τότε εἰκονίσεις τὸ τοῦ ὁραθέντος ὁμοίωμα· ὅτε ὁ ἀσώματος καὶ ἀσχημάτιστος ἀποσός τε καὶ ἀπῆλικος καὶ ἀμεγέθης ὑπεροχῇ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως ὁ ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων μορφήν δούλου λαβὼν ταύτη συστολῇ πρὸς ποσότητά τε καὶ πηλικότητα καὶ χαρακτῆρα περίθηται σώματος, τότε ἐν πίναξι χάραττε καὶ ἀνατίθει πρὸς θεωρίαν τὸν ὁραθῆναι καταδεξάμενον.

Јасно е дека, кога ќе го видиш бестелесниот (Бог) како поради тебе станал човек, тогаш ќе можеш да го направиш отпечатокот (сликата) на Неговата човечка форма. Кога невидливиот ќе стане видлив со тело, тогаш ќе можеш да го восличиш подобие то на Оној Којшто станал видлив. Кога Оној Којшто е без тело и без форма, и којшто е без колкавост и без каквост, и којшто е безмерен во возвишеноста на Својата природа, Кој иако беше во обличје Божје, зеде обличје на слуга и со тоа стана ограничен во однос на колкавоста и каквоста, и се облече во телесен образ, тогаш исцртувај Го на даска (слика) и изложувај го за созерцавање Оној Којшто прифатил да биде виден.

(I, 14) Ἡ προσκύνησις ὑποπτώσεως καὶ τιμῆς ἐστὶ σύμβολον. Καὶ ταύτης δὲ διαφόρους ἔγνωμεν τρόπους· Πρώτην τὴν κατὰ λατρείαν, ἣν προσάγομεν μόνῳ τῷ φύσει προσκυνητῷ θεῷ. Ἔπειτα τὴν διὰ τὸν φύσει προσκυνητὸν θεὸν προσαγομένην τοῖς αὐτοῦ φίλοις τε καὶ θεράπουσιν, ὡς τῷ ἀγγέλῳ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ καὶ Δανιὴλ προσεκύνησαν, ἢ τοῖς θεοῦ τόποις, ὡς φησὶν ὁ Δαυὶδ· »Προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ«, ἢ τοῖς αὐτοῦ ἀναθήμασιν, ὡς ἅπας Ἰσραὴλ τῇ σκηνῇ προσεκύνει καὶ τῷ ἐν Ἱερουσαλὴμ ναῷ κύκλῳ ἐστῶτες καὶ πρὸς αὐτὸν ἀπανταχόθεν προσκυνοῦντες εἰσέτι καὶ νῦν, ἢ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ χειροτονηθεῖσιν ἄρχουσιν, ὡς Ἰακώβ τῷ τε Ἠσαῦ ὡς προγενεστέρῳ ἀδελφῷ ὑπὸ Θεοῦ γενομένῳ καὶ Φαραῶ ὑπὸ Θεοῦ χειροτονηθέντι ἄρχοντι καὶ τῷ Ἰωσήφ οἱ αὐτοῦ ἀδελφοί. Οἶδα καὶ κατὰ τιμὴν τὴν πρὸς ἀλλήλους προσαγομένην προσκύνησιν ὡς Ἀβραάμ τοῖς υἱοῖς Ἐμμώρ. Ἡ τοίνυν πᾶσαν προσκύνησιν ἄνελε ἢ πάσας δέχου μετὰ τοῦ ὀφείλοντος λόγου καὶ τρόπου.

Поклонувањето е знак на потчинетост и на почитување. А, познаваме различни начини на поклонување. Првото поклонување е богослужебно коешто го извршуваме кон Бога, единствениот, според Својата природа, достоин за поклонување. Потоа, поради Бог, кој заради својата природа е достоин за поклонување, поклонувањето го извршуваме кон неговите пријатели и слуги, како што Исус, синот Навинов, и Даниил му се поклониле на Ангелот, или на Божјите места, како што вели Давид: „да се поклониме на местото каде што стојат нозете негови“ (Псалм 131:7) или на предметите што Му се посветени нему, како што цел Израил се поклонуваше на шаторот,²⁹ и како што и во денешно време [Евреите],

²⁹ Скинџата на Заветот.

застанати околу храмот во Ерусалим, сеуште од сите страни се поклонуваат кон него; или на владетелите ракоположени од Него, како што Јаков му се поклонил на Исав (Битие 33:3), како на брат кој е пред него роден, по Божја волја, и на Фараонот, како на владетел ракоположен од Бога и како што на Јосиф му се поклониле браќата негови (Битие 47). Знаем и за поклонување произлезено од меѓусебна почит, како што Авраам им се поклонил на синовите на Хет (Битие 20:7). И затоа, или укини го секое поклонување, или прифати ги сите коишто запазуваат соодветно [обредно] слово и начин на изведување.

(II.23) Οὐ μόνον δὲ γράμμασι τὸν ἐκκλησιαστικὸν θεσμόν παρέδωκαν οἱ αὐτόπται καὶ ὑπῆρέται τοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ ἀγράφοις τισὶ παραδόσεσι.³⁰

Очевидците и слугите на словото не го пренеле црковниот закон само преку писанија, туку и преку некои непишани преданија.

Дамаскиновите ставови, за разлика од Константиновите, можеме да ги согледаме целосни и непроменети. Очигледно е дека тој ги имал пред себе учењата на иконоборците, бидејќи една по една теза се обидува да ги негира. Директно одрекува дека со сликањето се делат двете природи на Христос, тука вели дека на сликата го претставува Христовото подобие во својата ипостас. Како аргумент за тоа дека иконата не претставува идол и дека не ѝ се прави поклонување како на идол ја наведува хиерархијата на поклонувања, односно разликува пет типа на поклонување (во I,14). Од сите наведени ставови на Дамаскин може да се поедностави дека иконата е апостолско предание (I,23), кое воопшто не ги нарушува христијанските догми и канони.

IV

Библијата го претставува столбот и отпечатокот на Божиот збор за христијаните. Кога и да настане црковен спор или некој верски судир, најголем авторитет за решавање на спорот е Светото Писмо. Оттука, на иконоборството ќе погледнеме од тој аспект. Во врска со оваа тема во науката се водат голем број полемики, каде различни автори на истата работа гледаат од поинаква перспектива. Затоа, ставовите изнесени во овој труд не претендираат на конечност и не тежнеат кон тоа да ја прикажат „единствена вистина“ за конкретната тема, туку имаат за цел да ја прошират научната перспектива кон овој истражувачки проблем.

(1) Како прва станица во анализата на Библијата секогаш е Стариот Завет. Кога станува збор за забраната на иконите, од Стариот Завет не може да се избегне „2Мојс. 20:4-5“, каде што се вели: „Не прави за себе идол, ниту некаква

³⁰ Како компаративен превод на македонски јазик види: <https://preminportal.mk/duhovnost-2/katihizis/6223-sv-jovan-damaskin-tri-apologetski-slova-protiv-onie-koishto-se-protiv-svetite-ikoni>; на англиски: John of Damascus, *Apologia of St John of Damascus Against Those who Decry Holy Images* (London: Thomas Baker, 1898).

слика (οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα) на она, што е горе на небото, што е долу на земјата и што е во водата под земјата; немој да им се клањаш(...).³¹ Во согласност со овие стихови и како нивно дополнување се стиховите „3Мојс. 26:1“, „5Мојс. 27:15; 4:16“, „Ис. 40:19“, „2 Лет. 33:7“. Во текстот на старогрчки, односно во Септуагинта, во стиховите со овие забрани сосема ретко се користи εἰκών. Она што во македонскиот (БЗРМ) превод се преведува со 'слика' (во англискиот (KJV) со 'image'), во ст.гр. текст најчесто е предадено со τὸ ὁμοίωμα.³² Ако се погледне понатаму, во истите забрани за сликите се користат и термините: γλυπτός (изрезбана слика-икона), χωνευτός (излеана слика), χειροποίητος (ракотворна слика). Воочливо е дека овие три термини се придавки, но во дадените случаи се користат како супстантиви. Пример, во „5 Мојс. 27:15“ и „2 Лет. 33:7“ придавките γλυπτός и χωνευτός се епитети на εἰκών, од што произлегува дека каде и да се употребуваат во супстантивизирана форма тие го подразбираат εἰκών. Оттука, се наметнува заклучокот дека иако во овие забрани најчесто не се користи терминот εἰκών, сепак, очигледно, Бог забранил слики (икони) што ги произведува човекот со сопствена рака (ракотворни). Од друга страна, во книгите Соломонова Мудрост, Езекиел и Даниил³³ εἰκών е синоним за τὸ εἶδωλον, што значи дека термините во различни книги од Библијата некогаш имаат и пошироки значења од основното, а некогаш и поразлични. Во таа смисла, во однос на книгите на Езекиел и Даниил, секаде каде што е употребен εἶδωλον, би можеле да подразбираме дека се однесува и на εἰκών. Секако овие заклучоци не се нужни, но би можеле да функционираат имајќи предвид дека ниту на едно место Бог не дозволува ракотворење слики кои имаат божески претстави. Да постоеја само овие стихови во однос на сликите, одговорот ќе беше јасен и недвосмислен. Меѓутоа, во изградбата на ковчегот на заветот Бог дал наредба да се направат два херувима и да се стават на двете страни од ковчегот (2Мојс. 25:18-22). Иста таква наредба му била дадена и на Соломон во текот на изградбата на храмот, да стави херувима во Свјатајта Свјатих (2 Лет. 3:10), а во „4 Мојс. 21:8“. Бог дозволил да се направи и бронзена змија која имала лековита моќ. Логично е да се постави прашањето: Како претходните забрани не се во контрадикторност со овие божји наредби?

Одговорот ќе го најдеме во „4 Цар. 18:4“.³⁴ Овој стих ни кажува дека бронзената змија дошла во противречност со втората Божја заповед во мигот кога Ев-

³¹ Истата забрана се повторува и во „5Мојс. 5:8“. Сите преводи на македонски јазик од Светото Писмо во овој труд ќе бидат изнесени од: *Свето Писмо на Стариот и на Новиот Завет*, Ревидирано издание (Скопје: Библиско здружение на Република Македонија, 2006).

³² Сметаме дека на македонски најсоодветен превод е 'подобие'.

³³ Мудр. 13:16; Дан. 2:31, 31; Ез. 7:20.

³⁴ „...тој ги урна идолските светилишта, ги исече дубравите и ја скрши бронзената змија, што Мојсеј ја беше направил; зашто дури до оние дни Израилевите синови ѝ кадеа (θυμίωντες) и ја наре-

реите почнале да ја кадат (θυμιάω) истата. Едноставно, Евреите почнале да ја гледат статуата како божество, а не во неа да го гледаат Бог (Јахве). Кадењето, служењето (λατρεύω) и проскинезата (προσκυνέω) јасно се истакнати³⁵ во Светото Писмо дека се чествувања наменети исклучиво за Јахве, додека нивната примена на други предмети и божества уште позабележливо е забранета.³⁶

(2) За разлика од Стариот Завет, во Новиот Завет има целосен молк во однос на користењето какви било богоугодни икони. Врз основа на анализите на Новиот Завет често се користат заклучоците дека тој е иконоборски.³⁷ Дали е иконоборски или не, не можеме со сигурност да тврдиме, но одредени стихови ни даваат простор за интерпретација. „Наместо да го слават бесмртниот Бог, тие слават ликови на смртни луѓе,³⁸ на птици, четвороножни животни и влечуги.“ (Рим. 1:23). Според овој стих, кој единствено се изјаснува за иконите користејќи го зборот εἰκών како пандан во оригиналот, можеме да согледаме дека иконите се третирали како тлена појава. Во „Откровение 14:9-11“ на два наврата се споминува иконата на Сверот и служењето на неа како богохулна појава, но бидејќи станува збор за исклучително проблематична книга за толкување, ќе се воздржиме од поврзување со овие стихови како потврда на тезата за иконоборскиот Нов Завет.³⁹ Во него, во најголем број од местата каде што е употребено εἰκών, зборот е со значење на 'образ' или 'подобие',⁴⁰ односно се користи во нематеријална смисла. Пример, во „2 Кор. 4:4“ се вели: „Христа, Кој е образ на невидливиот Бог“ и очигледно не се мисли на неговата физичка сличност, туку на неговото духовно подобие. Неколку пати во Новиот Завет се кажува дека Бог е невидлив⁴¹ и „Бог е дух и оние што му се поклонуваат, треба да се поклонуваат со дух и со вистина. (Јн. 4:24)“; па, оттука, може да се сублимира дека синтагмата „κατ' εἰκόνα“ се однесува на божјиот духовен образец, а не на материјален образец.

Од оваа анализа, можеме да ги извлечеме следниве заклучоци:

- 1) Во Стариот Завет изречно се забранува сликање на божественото на каков било вид слика и претставување во вид на идоли;

куваа Неестан.“(БЗРМ). Се однесува на владеењето на царот Језекија, кој направил прочистување на храмот(Соломонов) од идолите и лажните претстави.

³⁵ 1 Цар. 1:3; 2 Лет. 20:18; Ис. 66:23.

³⁶ 3 Мојс. 26:1; Дан. 3:15; Ис. 2:20.

³⁷ Bigham, *Early Christian*, 79-81.

³⁸ „...ἐν ὁμοίωματι εἰκόνας φθαρτοῦ ἀνθρώπου (тие слават ликови на смртни луѓе)...“

³⁹ Повеќе за овие стихови види: „<https://enduringword.com/bible-commentary/revelation-14/>“; Св. Андреј Кесариски, *Толкување на Откровението*, Гаконија Мисонерска хуманитарна дејност на Скопската митрополија (Скопје 1999), 107-108.

⁴⁰ Евр. 10:1; 2 Кор. 4:4; Кол 1:15.

⁴¹ Јн. 1:18; 1 Тим. 1:17; Евр 11:27; Кол 1:15.

- 2) Во одредени исклучоци Бог дозволува сликање, но никогаш на неговиот лик;
- 3) Тие исклучоци се на сила, сè додека не почне да им се искажува почит како на божества;
- 4) Новиот Завет молчи дури и за некакви исклучоци и во неколку наврати ја потврдува забраната од Стариот Завет;
- 5) Новиот Завет го користи терминот 'слика' за Исус Христос, но тоа не треба да се гледа како материјална слика на Отецот, туку како духовен образец.

Очигледно, пишуваците на Светото Писмо не биле застапници за претставување на Бога на слики, но тоа не значи дека било забрането и било богохулно секакво сликарство.⁴² Директен пример за тоа е однесувањето на Христос кон монетите на кои е нацртан царскиот лик: тој самиот не се однесува со одвратност или со некаква одбивност кон претставата врз монетата, туку само вели: „Подајте го царевото на царот, а Божјото на Бога!“ (Мт. 22:21). Оттука, очигледно е дека профаното сликарство не пркоси на Светото Писмо. Самата Библија може да подлежи и на поголеми и подлабоки истражувања, но направената анализа прилично јасно ги покажува нејзините ставови.

V

Откако ги видовме ставовите на Константин V (иконоборците) и Јован Дамаскин (иконофилите), а потоа и целата анализа на Библијата во врска со иконата како свет предмет, проблемите од една страна се расветлија, но од друга страна станаа понејасни. Имено, факт е дека, генерално, намерата на заветописците е да нема слики кои го опишуваат Бога. Но исто така видовме одредени исклучоци, на кои сепак се дозволуваше восличување, од кое мора да биде изоставено практикувањето на поклонување (*προσκύνησις*) и богослужење (*λατρεία*). Ако погледне од таа гледна точка дали во Византија во тој период изостанувало поклонувањето и богослужењето кон иконата, за да не биде таа богохулна, ќе се согледа дека богослужењето не е присутно, но поклонувањето е присутно во голем обем.⁴³ Затоа и Дамаскин се обидува во својата апологија да направи разлика помеѓу поклонувањата, па поклонувањето кон иконата го смета како различен тип на поклонување од она кон Бога. Дури и Дамаскин да е целосно во право, треба да се постави прашањето: „дали секој верник можел и може да го разликува

⁴² За разликите во различните цркви во сликањето на иконите види во: Christine Chaillot, *The Role of Images and the Veneration of Icons in the Oriental Orthodox Churches: Syrian Orthodox, Armenian, Coptic and Ethiopian Traditions* (Zürich: Lit, 2018), 11-99.

⁴³ Тоа го забележавме од ставовите на Дамаскин, каде што не само што не се забранува туку поклонувањето е дозволено кон иконата (во: I,14).

поклонувањето кон иконата и поклонувањето кон Бога?“. Се разбира дека одговорот е негативен. Тогаш, што е подобро: да се сликаат икони кои не се богохулни и да постои опасност некои верници да ги обожуваат и да паднат во грев или да не се сликаат икони и никој да не биде донесен во можност да падне во грев?

Во последната наведена реченица во сфаќањата на Дамаскин (II, 23), тој смета дека има апостолски дела коишто се пренесени преку преданијата, односно дека Библијата не е единствениот извор за тоа како треба да изгледа ортопраксата. Тука пред сè, се мисли на „Јн. 21:25“, ⁴⁴ односно за нештата кои не се запишани, а се извршени од страна на Христос. Па така до денешни дни пристигнале огромен број на преданија дека Христос оставил сопствена слика на крпа (латно), како што се „Мандилионот од Едеса“, ⁴⁵ „Камулијанската икона“ ⁴⁶ или „Торинското платно“ ⁴⁷. Дамаскин бил свесен дека нема доволно добра потпора во Светото Писмо за апологија на иконите, па затоа го истакнува тоа значење на преданието. Треба да се има предвид дека преданието е неопходно и носи големи плодови за верникот, но тоа функционира сè додека не почне да биде контрадикторно со Писмото. Во една ваква ситуација, кога Библијата не сведочи за слика на Христос, а преданието сведочи за повеќе такви, постои ли воопшто сомнеж кој е повисоко во хиерархијата, преданието или Светото Писмо?

Полемиката за иконоборството и понатаму ќе биде присутна меѓу истражувачите, подигнувајќи огромна теолошка, но и историографска прашина. Всушност, истражувачот на овој период од историјата на Византија, во никој случај не може да ги раздели теолошкиот од историографскиот пристап, бидејќи се вплеткани еден во друг, а воедно и синхрониот Византиец живеел во теократско време. Имајќи предвид дека секој историски период мора се истражува од најразлични точки на гледање, за да може да се постигне целосно негово расветлување, сметаме дека овој теолошки пристап кон иконоборскиот период ќе помогне за постигнување на проширување на пристапите кон негово проучување.

⁴⁴ „А има и многу други работи што ги изврши Исус, и кои, ако би се напишале по ред, ми се чини, не би можеле да се сместат во целиот свет напишани книги. Амин!“

⁴⁵ Се смета дека кралот на Едеса, Абгар, побарал да го види Христос, бидејќи не бил во можност да пристапи кон него, па Христос му ја испратил својата слика откако со платно го избришал своето лице. Оваа икона е донесена во Константинопол во X век, како замена на таа од Камулијана. За овие икони види повеќе во: Haldon & Brubaker, *Byzantium in the Iconoclast Era*, 54-57.

⁴⁶ Таа ѝ се појавила на некој жена која велела „како можам да поверувам во Христос кога не можам да го видам?“. Подоцна истата икона е донесена во Константинопол (Оваа икона на повеќе наврати го спасувала Константинопол и служела како одбрана од злото; се смета дека таа го спасила и градот од опсадата на Аварите).

⁴⁷ Се смета дека тоа е отпечатокот на Христос при неговиот воскресение од гробот. Се чува во катедралата „Св. Јован Крстител“ во Торино.

Литература:

Извори

- Alford Henry, *The Greek Testament* (London: Rivingston, 1868), BibleWorks 10.
- Библија, *Стариот и Новиот Завет*, превод: д-р Душан Х. Константинов (Битола: Еуролибер, 1999).
- Corpus scriptorum historiae Byzantinae*, Volume I, edition Emendatior et Copiosior, consilio B.G. Niebuhrii, Theophanis Chronographia, ex recensione Ioannis Classeni (Bonnae: Impensis E. Weberi, 1839-1841).
- John of Damascus, *Apologia of St John of Damascus Against Those who Decry Holy Images* (London: Thomas Baker, 1898).
- Kotter P. Bonifatius, O. S. B., *Die Schriften des Johannes von Damaskos, Band 3. Contra imaginum calumniators orationes tres* (Berlin: Walterde Gruyter, 1975).
- Nikephoros, Patriarch of Constantinople: Short History*, trans. and ed. by Cyril Mango (Washington D. C.: Dumbarto Oaks, 1990).
- Patrologia Graeca*, vol. 100, ed. by Jacques-Paul Migne (Paris: 1860).
- Rahfls Alfred, *Septuaginta: id est Vetus Testamentum Graece iuxta LXX interpretes* (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1935), BibleWorks 10.
- Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, Tomus XIII, ed. by Giovanni Domenico Mansi (Florentina: (MDCCLXVII) 1767).
- Св. Андреј Кесариски, *Толкување на Откровението, Ѓаконија Мисонерска хуманитарна дејност на Скопската митрополија* (Скопје: 1999).
- Свето Писмо на Стариот и Новиот Завет*, Ревидирано издание (Скопје: Библиско здружение на Република Македонија, 2006).
- The Chronicle of Theophanes Confessor. Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*, trans. and ed. by C. Mango and R. Scott (Oxford: Clarendon Press, 1997).
- The Holy Bible*, New King James Version (Nashville: Nelson. 1982), BibleWorks 10.

Монографии и статии

- Auzépy Marie, „State of Emergency (700–850)“, *The Cambridge History of the Byzantine Empire c.500–1492*, ed. by J. Shepard, (Cambridge: Cambridge University Press).
- Baranov Vladimir A., ‘Visual and Ideological Context of the Chalke Inscription at the Entrance to the Great Palace of Constantinople’, *SCRINUM*, 13 (2017).
- Bigham Steven, *Early Christian Attitudes Toward Images* (New Hampshire: Orthodox Research Institute, 2004).
- Brubaker Leslie & HALDON John, *Byzantium in the Iconoclast Era, c. 680-850: The Sources* (Birmingham: Ashgate, 2001).
- Chaillot Christine, *The Role of Images and the Veneration of Icons in the Oriental Orthodox Churches: Syrian Orthodox, Armenian, Coptic and Ethiopian Traditions* (Zürich: Lit, 2018).

- Haldon John & BRUBAKER Leslie, *Byzantium in the Iconoclast Era, c. 680-850: A History* (Cambridge: Cambridge university Press, 2011).
- Louth Andrew, *St John Damascene: Tradition and Originality in Byzantine Theology* (Oxford: Oxford University Press, 2002).
- Марјановић Н. Драгољуб, „Кратка историја“ патријарха Никифора Историјска анализа дела, докторска дисертација (Београд: Филозофски Факултет, 2014).
- Menelaou Iakovos, „Byzantine Iconoclasm and the Defenders of Icons, John of Damascus and Theodore the Studite“, *CJT*, 4 (2017).
- Mondazin Marie-José, *Image, Icon, Economy*, trans. by Rico Franses (Stanford: Stanford University Press, 2005).
- Острогорски Георгије, *О веровањима и схватањима Византинаца* (Београд: Просвета, 1970).
- Shedlock Robert, *The Iconoclastic Edict of the Emperor Leo III 726 A.D.*, Thesis, (Massachusetts: University of Massachusetts 1968).
- Talloon Peter, „From pagan to christian: Religious iconography in material culture from sagallassos“, *The Archaeology of Late Antique 'Paganism'* (Leiden-Boston: Brill, 2011)
- Vine Russel Aubrey, *The Nestorian Churches: A Concise History of Nestorian Christianity in Asia from the Persian Schism to the Modern Assyrians* (London: Independent Press, 1978).
- Успенски Фјодор, *Историја Византијског Царства од 6. до 9. века*, превео З.Буљугић (Београд: Zeptr Book World, 2000).

Веб страници

- Прво слово на Јован Дамаскин: <https://preminportal.mk/duhovnost-2/katihizis/6223-sv-jovan-damaskin-tri-apologetski-slova-protiv-onie-koishto-se-protiv-svetite-ikoni>
- Толкување на откровението: <https://enduringword.com/bible-commentary/revelation-14/>